

EESTI: enne ja pärast Euroopa-referendumit

Aksel Kirch
Audentese Ülikooli Euroopa Instituut

Eesti lähiajaloo kaks olulist pöördepunkti: taasiseseisvumine ja liitumine Euroopa Liiduga (koos NATO liikmeks saamisega) on muutnud aktuaalseks eestlaste kollektiivse identiteedi uued käsitlused. Kuulumine üheksakümnendate algul 'endiste nõukogude vabariikide' hulka, sajandivahetusel 'Euroopa Liiduga liitumist taotlevate' riikide ning alates 2004. aasta kevadest 'uute Euroopa Liidu liikmesriikide' hulka on olnud väga kiire paradigmade vahetus. Kõige määravamaks on selles protsessis olnud ilmselt ida-lääne suunal muutunud geopoliitiline kontekst, kuid vähetähtis ei ole ka kultuuriliste mõjuväljade muutumine.

Põhjanaanabreid vaadates näeme, et neil on kiired identiteedimuutuste perioodid üle elatud juba ammu enne Euroopa Liidu liikmeks saamist. Rootslastel kaasnes kiire identiteedi muutuste aeg majandusliku tõusuga mõnevõrra varem kui soomlastel. Rootsis olid eriti kaheksakümnendad aastad periood, mil identiteedi teemaga tegelevad sotsioloogid hakkasid probleemi analüüsima, kuna liiga kiired muutused, mis avaldusid eriti rootslaste noore põlvkonna identiteedis, olid jätnud traditsioonilised (rahvuslikud) väärtused tagaplaanile. Selles nähti ohtu rootslaste identiteedi järjepidevusele. Ei saa väita, et peale Euroopa Liiduga liitumist oleks etnilise komponendi olulisus Põhjamaade rahvaste kollektiivses identiteedis vähenenud, kuid on näha, et selle kõrvale on olulisele kohale järjest enam kerkinud üldisema 'põhjamaa elustiili' väärtustamine. Mõnikord öeldakse, et kui laps on sündinud põhjamaal, siis on ta ainuüksi sellega võitnud oma elu loterii peavõidu. Seega on tasakaalustatus, jätkusuutlikkus, ratsionaalsus, innovaativsus, aga ka solidaarsus ja võrdsed võimalused need väärtused, mis seostuvad põhjamaadega ning on muutunud seal 'moodsa' kollektiivse identiteedi osaks.

Mitmete uurijate arvates - ja seda rõhutavad oma väga põhjalikus Euroopa tulevikule pühendatud raamatus Ulrich Beck ja Edgar Grande – on ühise Euroopa tugevnemise olulisemaid tegureid kaasajal euroopaliku õiguskorra kehtestamine. Ühised normid, poliitilised institutsioonid ja ühise kodanikkonna teke mõjutavad Euroopa ühistunnet

(Beck, Grande 2004). Selles kontekstis tuleks küsida, kas Euroopa Liit on ka kultuurilise vihmavarju mõttes meile sedavõrd piisav tagatis. Kas liiga kiirete muutustega kaasnev järjepidevuse katkemine võib ähvardada ka eestlaste kollektiivset identiteeti?

Säästev Eesti 21 strateegia loomisega on Eesti riik teinud eduka katse oma tulevikku planeerida. 2005. aasta septembris Riigikogus heakskiidetud Eesti säästva arengu riiklikus strateegias on kirja pandud üldise arengustrateegia eesmärgid. Nendeks on Eesti kultuuriruumi elujõulisus, heaolu kasv, sidus ühiskond ja ökoloogiline tasakaal. *Säästva Eesti* strateegia peamise eesmärgina on välja toodud kontseptsioon, mis põhineb aksioomil, et Eesti jätkusuutliku arengu nurgakiviks on eesti rahvuse ja eesti kultuuri jätkusuutlikkus. Eestluse püsimine on Eesti arengueesmärkide reas esimesel kohal (*Säästev Eesti 21: 13-16*).

Säästva Eesti kontseptsiooni kontekstis on eesti rahvuse jätkusuutlikkus väljendatud Eesti kultuuriruumi püsimise kaudu. Eesti kultuuriruum aga on eeskätt määratletud kui eesti keelel põhinev ühiskonnaelu korraldus. Eesti kultuuriruumi iseloomustavad ka traditsioonil põhinevad tavad käitumises, suhetes, elukorralduses. Väike rahvas ei saa identiteedi muutusega pikalt eksperimenteerida. Seda, kuivõrd eesti identiteedi järjepidevus sõltub omakeelse kultuuri levikust, kultuuri tegelikust väärtustamisest ja kaitsest, saime tunda peaaegu pool sajandit (1944-1989) kestnud nõukogude „eksperimenti” ajal. Väikeriigil pole üleilmastavas Euroopas muud viisi eksisteerida kui (vastu-)mõjutada kulutuuri suveräänse arenguga oma lähisnaabreid ja kogu ühendatud Euroopat. Eelnevat kokku võttes ei saa vastu vaielda väitele, et eesti identiteedi seni keskseks olnud dimensioon – *keelelis-etniline enesemääratlus* – säilitab oma keskse koha kuid võib arvata, et juba järgmise põlvkonna jooksul tõusevad esiplaanile ka Euroopa identiteedi üldised väärtuskategooriad. Seejuures on kindlasti väga huvitav ka probleem, kas kujunev Euroopa identiteet on oma sisult kiiresti tekkiv uus või siiski (osaliselt) taastuv vana dimensioon eestlaste enesedefiniitsioonis. Kahjuks on seda teemat vähe uuritud, ainsana tuleb esile tõsta Toomas Karjahärmi monograafiat 'Unistus Euroopast' (*Karjahärm, 2003*).

Euroopa identiteet on suhteliselt kergesti tunnetatav, kuid mitte nii kergesti mõõdetav. Bologna Ülikooli emeriitprofessor ja Tartu Ülikooli audoktor Umberto

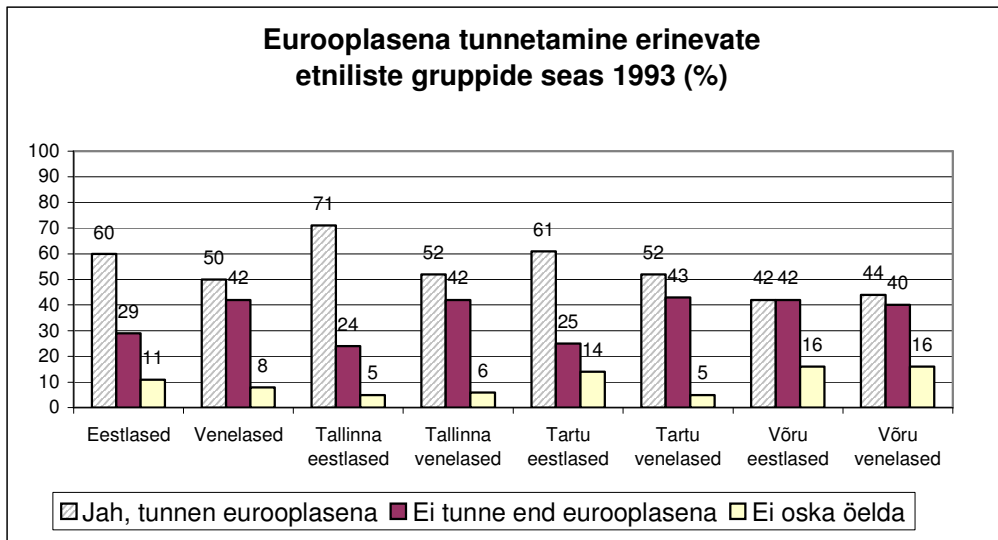
Eco on väitnud, et „sattudes Ameerikasse, Aasiasse või Austraaliasse vajab ta pärast südamlikku vestlust kohalike inimestega päeva lõpuks ka suhtlemist kaaseurooplastega, kusjuures pole tähtsust, kas need on rootslased või bulgaarlased. Vestlemine kaaseurooplastega on lihtsam, sest meil on palju ühist – ajalugu, mõtteviis, koguni mitmed kogemused” (*Eco 2004*).

1993 - 1995 ja 2002 - 2005 identiteedi võrdlusuuringute tulemused

Käesoleva ettekande peamiseks küsimusteks on: iseloomustada identiteedi struktuuri analüüsi meetodi abil Eesti inimeste Euroopa ühistunde seisundit ning arengutrendi. Uurimisgrupp alustas (1993) eestlaste ja Eestis elavate venelaste identiteedi uuringuid identiteedi struktuuri analüüsi meetodiga, mis on välja töötatud Ulsteri Ülikooli psühholoogiaprofessori Peter Weinreichi poolt. Saadud uurimistulemused eestlaste tolleaegse Euroopa Ühenduse (tänapäevase Euroopa Liidu) alaste hoiakute kohta olid esimesi katseid defineerida identiteeti ja mõõta selle karakteristikuid empiiriliselt (*Changing identities 1994*).

1993. aastal oli Eesti elanike suhtumine Euroopa Liitu ettevaatlik, kuna see tundus olevat veel liiga kauge tulevik. Enamikule tähendas Euroopa Liit majandusühendust mitte kultuuriruumi, samas Euroopa Liidu poliitilist ja administratiivset tähendust ei käsitletud peaaegu üldse.

1993. aasta küsitluse andmetel määratles eestlane end geograafiliselt Euroopasse kuuluva rahvusena. Nimetatud uuringu tulemused näitasid, et vaatluse all olnud Tallinna, Tartu, Narva ja Võru linnaelanike grupid pigem identifitseerisid end Eesti kui Euroopa Liiduga. Euroopa Liitu kui ühendusse kuulumist hinnati pigem selle järgi, kui võrd sellest loodeti endale või riigile teatud praktilist majanduslikku või muud kasu tõusvat. Kuid Eesti venelastega võrreldes juba 1993. aastal identifitseerisid eestlased end eurooplasena mõnevõrra selgemini. Vastavalt viidatud uuringule oli eurooplase identiteeti võõras 29%-le eestlastest ja 42%-le kõigist venelastest. Kõrvalmärkusena võib öelda, et 2005. a veebruaris läbiviidud rahvussuhete monitooringu järgi nimetas 84% eestlastest ja 59% venelastest ennast eurooplasteks, seejuures põhjamaalasteks vastavalt 82% eestlastest ja 54% venelastest (*Integratsiooni monitooring 2005: 88*).

Joonis 1. Eurooplase tunnetamine eestlaste ja Eesti venelaste hulgas 1993. a.

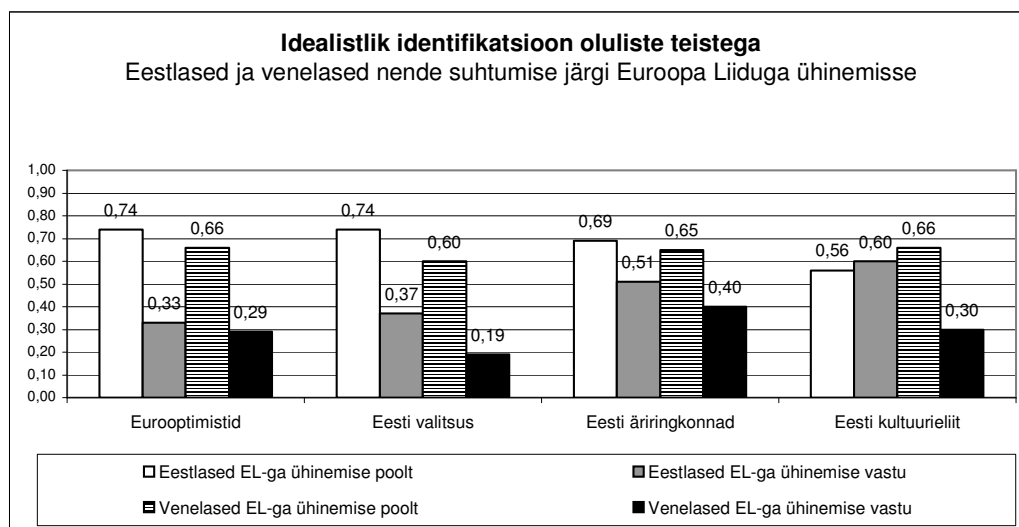
Enamusel vastajatest ei olnud suuremat probleemi oma identiteeti määratlemisega - vaid iga kümnes küsitletud linnaelanik oli sellega raskustes. Tallinna eestlastele oli eurooplase samastumine lähedasem, seda kinnitas 71% küsitletutest. Pisut vähem oli see hoiak jälgitav Tartu eestlaste hulgas (61%) ja oluliselt vähem Võrus, kus 42% küsitletutest kinnitas, et tunneb end eurooplase. Seega, mida kaugemal pealinnast, seda vähem oli samasustunnet Euroopaga. Ilmnes ka huvitav fenomen: või öelda, et Euroopa identiteet konkureeris lokaalse identiteediga (kas eurooplaseks olemise tunnetus tekkis kohaliku identiteedi nõrgenemise arvel?). Võru ja Tartu eestlastel domineeris Tallinna eestlastega võrreldes tunduvalt enam kohalik identiteet. Siinkohal on huvitav lisada, et Võrus küsitletud eestlaste ja venelaste Euroopahoiakud olid sarnasemad. Seega kinnitasid 1993. aastal ja kordusena ka 1995. aastal nii Eestis ja Lätis läbiviidud identiteedi struktuuri uuringud kinnitasid eestlaste konsolideerunud eneseteadvust ja selle alusel tekkinud kollektiivse identiteedi osalist vastandumist Eestis elavatele venelastele. Seejuures oli enda tunnetamine ühtse Euroopa rahvana alles embrüonaalses staadiumis (*The Integration of Non-Estonians, 1997: 37-47*).

Milliseid uusi olulisi tulemusi saadi korduanalüüsi käigus ja kas ilmnisid nihked identiteedis? Et metoodika autor Peter Weinreich soovitas Euroopa identiteedi struktuuri analüüsil eristada EL-iga liitumist toetavate ja mittetoetavate (liitumist

eitajate) rühmade arvamusi, siis uuendati identiteedi struktuuri analüüsi meetodikat. Uuendatud küsitlusinstrumendiga korraldati 2002. aastal Tallinnas pilootküsitlus õpilaste ja üliõpilaste hulgas. Põhiline empiiriline materjal koguti uuringukeskuse Faktum kaasabil 2003. aastal. Kokku haaras identiteedi uuring Tallinnast ja Tartust 111 inimest vanuses 18-55 aastat ning Viljandist ja Narvast kokku 60. Koos 2002. aasta pilootküsitlusega saadi kokku 234 Tallinna, Tartu, Viljandi ja Narva elaniku küsitlustulemused. Esimesed uurimistulemused avaldati 2004. aasta aprillis ilmunud töödekojumikus „Eesti Euroopa teel“ (*Eesti ... 2004: 41-45*).

Joonisel 2 on esitatud eestlaste ja venelaste *idealiseeriva identifikaatsiooni indeksi* (*index of idealistical identification*) kahe erineva grupi – Eesti EL-iga liitumist toetava ja liitumist eitava elanikegrupi lõikes.

Joonis 2. Idealiseeriva identifikaatsiooni indeksi* väärtused eestlastel ja venelastel 2002-2003. aastal

*Identifikaatsiooni aste on sarnasuse aste nende omaduste vahel, mida isik omistab teisele grupile (isikule), võrreldes küsitletud isiku enda ideaalse imago juurde kuuluvate omadustega (indeks näitab ideaal-mina võrdlust „teiste tähtsate“ isikutega)

Eesti kultuurieliidi kui arvamusi liidrite seisukohtade tähtsaks pidamine kujunes nii eestlaste kui ka eurojaatajatest venelaste poolt väga oluliseks. Üldiselt on Euroopa Liiduga liitumist toetavate eestlaste ja venelaste indeksiväärtused küllaltki sarnased, kuid venelaste arvamus Euroopa Liiduga ühinemisest on rohkem mõjutatud kohalike arvamusi liidrite välja öeldud hinnangutest (joonisel 2 esitatud indeksiväärtused kinnitavad statistiliselt olulist erinevust).

Empaatilise identifitseerimise indeks (index of empathical identification) abil on võimalik hinnata seda, kuivõrd erinevad tegurid (arvamusliidrid) mõjutavad Eesti elanike Euroopa Liidu alaseid hoiakuid. Tabelis 1 on esitatud indeksi väärtused aastal 2003 võrreldes 2000. aastaga. Vajab rõhutamist, et liitumise suhtes optimistlike inimeste jaoks on „tähtsate teiste“ tähendus vähenenud kõigis küsitletud linnaelanike gruppides. Samalaadne tähenduse langus ei kehti aga euroskeptikute kohta. Viljandis küsitletute hulgas on nende roll mõnevõrra kasvanud. Samas aga selgus, et Eesti äri- ja kultuurieliidil kui arvamusliidritel oli aastatel 2002-2003 so Euroopa-referendumi eel täita oluline roll Eesti euro-referendumi eelse elektoraadi käitumissuuna kallutamisel „jah“-poole.

Tabel 1. Eestlaste ja venelaste empaatilise identiteedi indeks* Tallinna, Tartu, Viljandi ja Narva linna elanike hulgas (2003. a.-l võrreldes 2000. a.-ga)

Erinevad entiteetid	Eestlased			Venelased	
	Tallinn	Tartu	Viljandi	Tallinn	Narva
Euroskeptikud					
Tänane ajaseisund	0,52	0,46	0,63	0,52	0,43
2000. a seisund	0,51	0,47	0,60	0,52	0,44
Eurooptimistid					
Tänane ajaseisund	0,53	0,50	0,39	0,39	0,49
2000. a seisund	0,53	0,54	0,43	0,42	0,52
Eesti Valitsus					
Tänane ajaseisund	0,54	0,50	0,42	0,39	0,42
2000. a seisund	0,54	0,54	0,45	0,46	0,36
Eesti ärieliit					
Tänane ajaseisund	0,64	0,66	0,60	0,52	0,59
2000. a seisund	0,60	0,62	0,55	0,54	0,53
Eesti kultuurieliit					
Tänane ajaseisund	0,62	0,52	0,72	0,52	0,44
2000. a seisund	0,56	0,54	0,67	0,50	0,45

* indeks iseloomustab samastumisvõimet, mida inimene omab teise isiku või grupi suhtes.

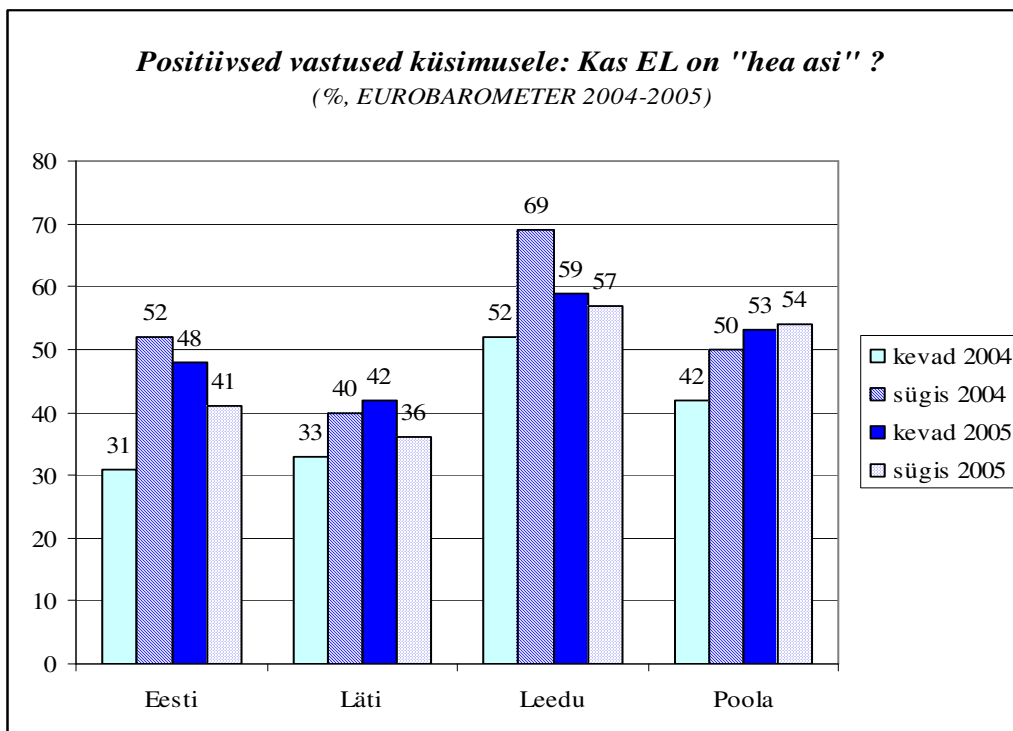
Esimeste Euroopa identiteedi uuringutega võrreldes aastakümne hiljem korraldatud uuringud annavad alust kinnitada, et Eestis toimunud majanduslike ja sotsiaalkultuuriliste muutuste tulemuseks on vastanduse vähenemine eestlaste ja Eesti venelaste etnokultuurilises enesetunnetuses. Pragmatilistel kaalutlustel kujunenud ühtsustunde alusel Eestis aastakümneid elavaid venelasi (st kahe ja enama põlvkonna esindajaid) võiks nimetada eestivenelasteks (*Kirch, 2004a*).

Küsimus on selles, kas Eestis elavad mitte-eesti rahvusest noored, kelle emakeel on vene keel, muutuvad valdavalt mitmekultuuriliseks (milles ei puudu ka eesti keele- ja kultuuritaust) ning kas Eesti rahvuslik-riiklik identiteet muutub nendele oluliseks väärtuseks? Kui nad muutuvad topeltidentiteedi kandjateks ning on Eesti riigi alamad, oleks põhjendatud ka nende nimetamine eestivenelaseks (kirjapildis kokku kirjutada). Kui Eestis elavad venelased säilitavad või võtavad Vene Föderatsiooni kodakondsuse, siis oleks neid võimalik nimetada Eesti venelasteks. Viimasel juhul on tegemist Eestis vene diasporaana elavate inimestega. Moskvas väljaantavas teadusajakirjas „Diasporaad“ on Sergei Issakov väljendanud kahtlust Eestis elavate venelaste diasporaaks kujunemise suhtes. Tema arvates on lähematel aastatel tegemist pigem pessimistliku arengustrateegiatega - osa venelaste keelelise assimileerimise ja ainult paremal juhul eestivenelaste kui subkultuurilise kogukonna kujunemisega (*Isakov 2002*).

Millised muutused on toimunud aastatel 2004-2005? Pärast Euroopa Liidu liitumisreferendumi õnnestumist 2003. a. septembris sai Eestist 1. mail 2004. aastal Euroopa Liidu täisliige. Euroopa Liidu juhtorgani Euroopa Komisjoni poolt juba kolm aastakümnet korraldatud arvamusküsitlus *Eurobarometer* on nüüdsest haaranud ka kõik uued liikmesriigid ja selle uuringu kaudu avanevad head võrdlusvõimalused.

Arvamustrendi muutused Eestis ja tema naaberriikides Lätis, Leedus ja Poolas viimasel kahel aastal (*EB61- CC-EB 2004.1, EB62, EB63 ja EB64*) näitavad, et Euroopa Liidu toetus on neis riikides olnud küllaltki erineva tasemega ning kõikides riikides on ka sisemised muutused olnud tähelepanuväärsed. Eestis tõusis indikaator-küsimuse - kas „Euroopa Liit“ on hea asi – järgi positiivset suhtumist omavate inimeste osakaal just Euroopa Liiduga liitumise ajal ning vahetult pärast seda. Edasi on toetus langenud (osaliselt põhjustas sellise tulemise ka valimi muutus, sest küsitlei ainult Eesti kodanikke). Ka Lätis ja Leedus on toetus peale liitumist langenud. Poolas, vastupidi, on toetus tasapisi ja järjekindlalt tõusnud. Samas on Eesti elanikud naaberriikide elanikega võrreldes suhtelised skeptilised ja ainult võrreldes Lätiga nähakse Euroopa Liitu Eestis mõnevõrra paremas valguses.

Joonis 3. Eurobaromeetri tulemused Eesti, Läti, Leedu ja Poola elanike Euroopa Liidu alastest hoiakutest

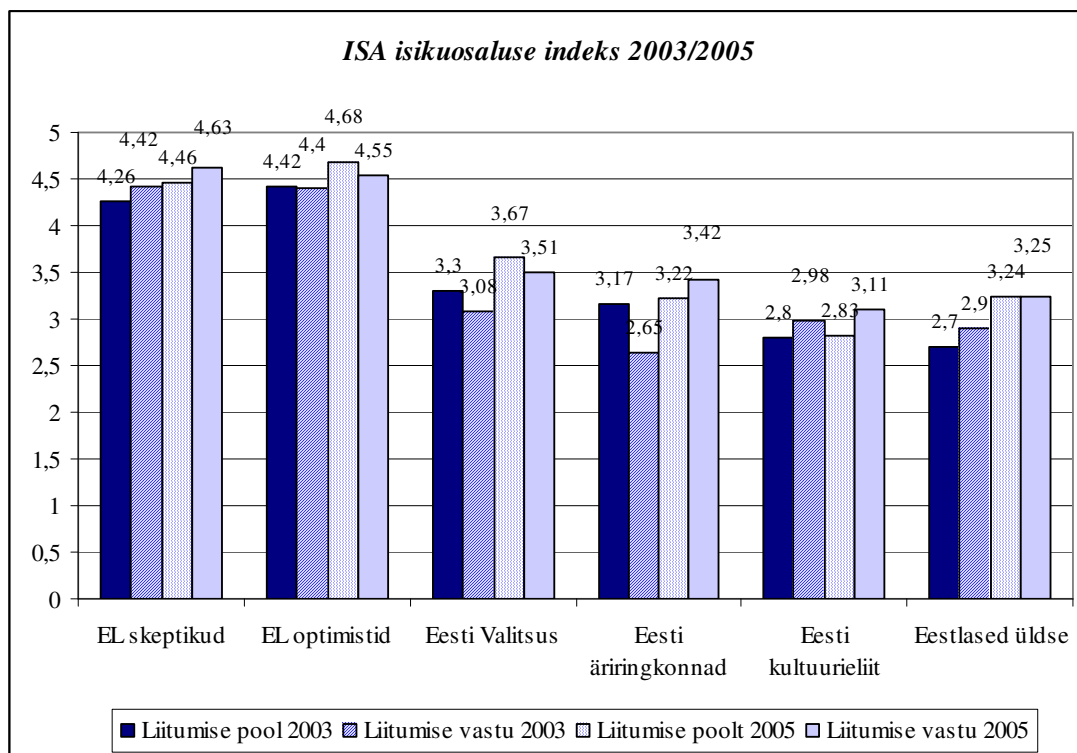
Aasta pärast Eesti Euroopa Liidu täisliikmeks saamist viisime ISA testiga läbi uue uuringu. 2005. a mais- ja septembris küsitleti sarnase küsitlusinstrumendi alusel Tallinnas kahes ülikoolis 47 kaugõppetudengit. Järgneva analüüsi aluseks võtame Peter Weinreichi poolt konstrueeritud indeksitest need, mis meie arvates personaalse identiteedi struktuuri dünaamilist pilti kõige enam edasi annavad. Nendeks on *isikuosaluse indeks (Index of Ego-Involvement)* ja vastaja poolt *idealiseeriva identifikatsiooni indeks (Index of Idealistic Identification)*, mis esitatud joonistel 4 ja 5 (lisas).

Eestis on paari viimase aasta jooksul toimunud euroskeptikute poolse mõju teatav suurenemine, eriti Eesti liitumise vastu olevat noorte hulgas. Seda kinnitab joonisel 4 esitatud isikuosalemise indeksi alusel saadud andmestik. Eesti aastane kogemus Euroopa Liidus pole vähendanud üldist emotsionaalset poolehoidu Euroopa dimensioonile vaid on andnud julgust skeptikutele. Eesti esimesed negatiivsed kogemused EL-is (ebaõnnestunud suhkrukaubanduse kogemus ja Brüsseli pooled takistused liberaalse majanduspoliitika teostamisel) pole kuigivõrd mõjutavad inimeste süvahoiakuid.

2005. a kogutud andmete alusel saame öelda, et tudenginoorte hulgas tegelikult ei ole muutunud eurooptimistide ja euroskeptikute veendumused. Need, kes olid enne referendumit EL poolt, on oma positiivset arvamust süvendanud ja need, kes olid EL-iga liitumise vastu, on selleski arvamuses endiselt veendunud. Hinnates eestlaste üldiste hoiakute muutusi arvatakse, et need on toimunud samuti oma arvamuste süvendamise ja kinnistamises suunas.

Lisaks sellele on toimunud paari aasta jooksul veel märgatav muutus suhtumises arvamusiidrite hinnangutesse. Kasvanud on Eesti kultuurieliidi ja äriühingute osatähtsus Euroopa Liidu alaste arvamuste kujundamises ja sellega seostuva Euroopa identiteedi kujunemises noorte hulgas. Eesti äriühingute ja kultuurieliidi eurorealistlikku positsiooni on tudengid järjest rohkem arvesse võtmas, mida näitavad isikuosaluse indeksite väärtused.

Joonis 4. Isikuosaluse indeks* 2003. ja 2005. aastal küsitletute jaotus Eesti liitumist EL-iga pooldajate ja eitajate lõikes

*isikuosaluse indeks kinnitab vastaja ning teise grupi (isiku) arvamuste vastavust, arvestades neid omadusi, mida vastaja sellele grupile (isikule) on omistanud. See indeks näitab, kui mõjukas on mingi konkreetne entiteet küsitles osalenud vastaja suhtes.

Seda olulist muutust kinnitavad ka 2005. aastal küsitletud tudenginoorte idealiseeriva identiteedi indeksi andmed (vt Lisas joonis 5). Kuigi Euroopa dimensioon diferentseerib samasushinnanguid olulisel määral, pole euroskeptiliste hoiakutega noored oma arvamustes muutunud kriitilisemaks, samas aga on euroopa-optimistide arvamused kujunenud Euroopa Liidu suhtes selgelt positiivsemaks. Eesti aastane kogemus Euroopa Liidus pole vähendanud üldist emotsionaalset poolehoidu Euroopa dimensioonile. Euro-optimistide ja -skeptikute kui selgelt subjektiivse iseloomuga mõjutegurite (“tähtsate teiste”) asemele on noorte arvamustes hakanud tõusma Euroopa-integratsiooniga tegelevate institutsioonide (Eesti Valitsus) või suuremate huvigruppide (Eesti äriühingute ja kultuuriühingute) ning ka eestlaste kui rahvasterviku roll. Arvame, et meie poolt küsitletud noorte arvamuste maailmas on toimunud selgepiiriline eristumine. Noorte vaimusilmas on olemas teatud soovid selles Euroopa laienemise protsessis kaasa lüüa, kui aga võimalused selleks ei ole kuigi soodsad, kaasnevad sellega negatiivsed meeleolud.

Siinkohal võikski küsida, kui kõrge on usaldus Euroopa Liidu suhtes eesti elanike seas tervikuna ja milliste sotsiaalsete teguritega on see seotud? Järgnevalt käsitleme Euroopa Liidu kui institutsiooni usaldamist Eesti elanike erinevate sotsiaalsete rühmade poolt juba uues olukorras, kus Eestist on saanud Euroopa Liidu liikmesriik. Seejuures kasutasime analüüsi andmebaasina Eesti Statistikaameti poolt 2004. aasta kevadel läbiviidud Eesti Sotsiaaluuringu 2004 käigus saadud andmestikku¹.

Analüüsis otsiti seletust, mil viisil mõjutavad küsitluses osalenud vastaja poliitilised ja sotsiaal-demograafilised tunnused (sõltumatud muutujad) usaldust Euroopa Liidu kui institutsiooni suhtes (sõltuv muutuja). Sotsiaaluuringus 2004 osalenud eestlaste ja mitte-eestlaste usaldust Euroopa Liidu suhtes mõjutavate tegurite olulisust kinnitavad regressioonimudelid, seejuures on eestlaste ja mitte-eestlaste massiivide kohta kolm mudeliversiooni. (esitatud lisas 2 tabelites 1 ja 2). Peamine hüpotees oli järgmine: usaldus Euroopa Liidu kui institutsiooni suhtes on Eestis sõltuv meie inimeste majandusliku heaolu näitajatest (rahuloluhinnangutest) ja seejuures, usaldus on seda

¹ 2004. aasta kevadel ja suvel läbiviidud Eesti Sotsiaaluuring 2004 käigus küsitleti 5392 eestlast ja kokku 1857 venelast ja teisi muust rahvusest inimest. Autori poolt esitatuna sisaldas Statistikaameti uuring eraldi uurimisblokina ka EL-i ja Eesti liitumisteema küsimusi (nii identiteediteema kui ka eluga rahulolu kohta).

kõrgem, mida kõrgem on sissetulekute klass (mõõdetuna detšiilides 1...5). Sellega kaasnevad ka positiivsemad elukvaliteedi hinnangud ja suurem rahulolu tööga, majandusliku olukorra, sissetulekute ja rahulolu oma eluga tervikuna). Lisahüpoteesina esitati kaks väidet, et Eestis on usaldus Euroopa Liidu suhtes negatiivses korrelatsioonis vastaja vanusega (seega vanuse kasvades usaldus kahaneb) kuid seejuures on eestlaste ja ka venelaste noorim põlvkond omavahel selgelt sarnasem oma euroopa-hoiakutes ja territoriaalse identiteedi näitaja poolest.

2004. a. suvel oli Euroopa Liidu kui institutsiooni usaldamine tihedas „sõltuvuses“ meie inimeste majandusliku heaolu hinnangutest, seejuures oli see seos jälgitav ainult osaliselt. Samas polnud küsitletud inimeste varanduslik kuuluvus (täpsemalt nende aastasissetulekute alusel kujunenud kuuluvus erinevatesse sissetulekudetsiilidesse) differentseeriv tunnus. Hoopiski selgus, et elu-oluga rahulolu ja elukvaliteediga indikaatorite kõrval „töötavad“ selgelt suurema otsustusmääraga Euroopa identiteeti (ühtekuuluvust märkivad) indikaatorid. Koos sellega, et Eesti liigub Euroopa majanduse, poliitika- ja kultuuriruumiga liitumise suunas suureneb ka Eesti elanike samasustunne Euroopaga. Lisas 2 esitatud regressioonimudelid peegeldavad nendes toodud erinevate sotsiaalsete tunnuste tegelikku kaalu (prioriteetsust). On oluline alla kriipsutada, et Euroopa samasustunne on ülekaalukalt prevaleeriv teiste sotsiaalset keskkonda iseloomustava tunnustega võrreldes.

Leidis kinnitust meie lisahüpotees kõige noorema vanusrühma ühtlustumisest rahvustunnuse alusel – nii noored eestlased kui Eestis elavad noored venelased on sarnased oma suhtumises Euroopa identiteeti ja Euroopa Liidu usaldamises. Regressioonimudelid kinnitavad, et usaldus Euroopa Liidu kui institutsiooni suhtes on läbi põimunud Euroopa identiteedi omaksvõtu protsessiga. Seda „euroopastumise protsessi“ saab fikseerida nii identiteedi indikaatorite alusel kui ka Eesti ja Euroopa elukvaliteedi (so heaolu standardi) sarnastumise järgi. Eesti inimeste heaoluhinnangud on viimasel ajal järjest enam antud võrdluses Euroopa Liidu keskmisega ja rikaste Skandinaavia naaberriikidega (*Säästev Eesti 21: 17*).

Eelpool öeldut kinnitavad ka Euroopa Liidu eurobaromeetri-uuringute tulemused, sest Eesti elanike hulgas on oluliselt kasvanud rahulolu oma eluga (näiteks oli sügisel 2004 ja sügisel 2005 „väga rahul“ ja küllaltki rahul“ kokku 70% kõigist küsitletutest,

aga samas 2003 a. oli nende osakaal vaid 53%), Ent kui vaadata ka 2004 a. *Sotsiaaluuringu* andmeid (suhteliselt kõrge rahulolu elukvaliteediga), siis võib kinnitada, et Eestis on kujunenud sotsiaalne keskkond (*elavik*, kui kasutada meediauurijate terminit), mida iseloomustab usaldus Euroopa Liidu kui tulevikuideaali suhtes.

Samal ajal pole avaliku arvamuse üldpilt hoopiski mitte „positiivselt ühetooniline“. Näiteks valmistas 2004 aastal *Sotsiaaluuringu* käigus küsitatud suurele osale eestlastele muret Eesti riigikorraga seonduv. Ainult kolmandik (32%) eestlastest oli Eesti riigikorraga „väga rahul“ ja „rahul“ (mitte-eestlaste hulgas on neid 40%). Eesti riigikorraga polnud rahul iga kolmas küsitatud eestlastest ja iga viies mitte-eestlastest ning kõik need esitatud arvud kokku kinnitavad Eestis valitsevaid vastuolulisi arvamusi-hinnanguid. Eesti elanike jaoks on EL-i kultuuriruumiga ühise väärtusmaailma kujunemine saanud väga tähtsaks teguriks, samas oli kolmandikul küsitatud eestlastest tekkinud kahtlusi meie riigikorra üldises võimekuses ja haldussuutlikkuses. See kinnitab veelkord, et Eesti liitumine EL-iga oli (ja jätkuvalt ka on) unikaalne mitmes mõttes. Avaliku arvamuse positiivsemaks muutumine Euroopa Liidu suhtes on avaneva ühiskonna, teiseneva identiteedi ja sellega tihedalt seotud uute väärtushinnangute ja sotsiaalsete normide muutuste koosmõju tulemus. Sellega kaasnev Euroopa identiteedi lisandumine Eesti identiteedile ongi see protsess, mille jooksul toimub nii teistest rahvustest eristuva identiteedi teadvustumine kui ka teatud uue solidaarsuse kujunemine ja sotsiaalse elu teatava sisemise korra tekkimine ning sellega koos rahvusriikliku identiteedi „ületamiseks“ vajalike eelduste loomine - eesmärgiga aktiivselt osaleda Euroopa kultuuriruumis.

Kokkuvõtteks

Kümneaastase uuringutsükli alusel võib öelda, et vaatamata uuringuandmete fragmentaarsusele on selgesti märgatavad ja fikseeritavad kultuurilise identiteedi nihked. Euroopa-komponent on Eestis elavate inimeste kollektiivses enesetunnetuses oluline osa ning selle identiteedi komponendi kasvutrend on märgatav eriti peale Eesti EL-iga liitumist. Eesti Statistkameti *Sotsiaaluuringu* 2004 tulemuste alusel on oluline rõhutada, et kõrge rahulolu isikliku elukvaliteediga on suurema otsustusmääraga Euroopa ühtekuuluvust (identiteeti) iseloomustavate indikaatorite

suhtes. Oletatavasti on see üheks põhjuseks, et Eesti inimestel on tekkinud suhteliselt kõrge usaldus Euroopa Liidu kui institutsiooni suhtes.

ISA-testiga saadud tulemused on heas kooskõlas Euroopa Komisjoni korraldatud viimase paari aasta seireuuringute tulemustega. Kasutades identiteedi struktuuri analüüsi testi tudengite identiteedimuutuste iseloomustamiseks saime ligilähedaselt samad tulemused võrreldes *Eurobaromeetri* avaliku arvamuse uuringutega. Seega võib öelda, et massiküsitluste käigus suhteliselt halvasti jälgitavad personaalsed muutused tulevad ilmsiks täpsemate meetodite rakendamisega.

On alust kinnitada, et nüüd kui Eesti on umbes kaks aastat kulunud Euroopa Liitu, on mitmes aspektis suurenenud Euroopa tähendus tudengite enesemääratluses. Valdavalt on tudengid omaks võtnud nii kultuurieliidi suhtumise, äriühingute kui valitsuse sammud Euroopa suunal. Sama võib väita (kaudselt Sotsiaaluuringu 2004 alusel) kogu rahva kohta üldiselt. Kuigi küsitletud noorte hulgas on endiselt näha vastuolulist enesemääratlust, on Euroopa-komponendi tugevnemine siiski fikseeritav nende kollektiivses eneseteadvuses. Kuna oluliselt on kasvanud tudengite toetus Eesti Valitsuse Euroopa-poliitikale, siis võib väita, et noored samastavad end riiklike otsuste toetamise kaudu järjest enam nii Eesti riigiga kui laiemalt Euroopaga. Selline tulemus näitab riikliku identiteedi komponendi tugevnemise tendentsi.

Viidatud kirjandus

BECK, U., GRANDE, E. 2004. *Das kosmopolitische Europa. Gesellschaft und Politik in der Zweiten Moderne*. Suhrkamp: Frankfurt am Main (Edition Zweite Moderne)

ECO, U. 2004. Kas on olemas euroopa identiteet? – *Möte. Eesti Päevalehe Lisa*. 16. märts

EUROBAROMETER 61 – CC-EB 2004.1 (Fieldwork: February-March 2004; Pub. May 2005), Comparative Highlights. European Commission: The Gallup Org. Hungary

EUROBAROMETER 62: Public Opinion in the European Union (Fieldwork: Oct-Nov 2004; Pub. May 2005), European Commission: TNS Opinion & Social [http:// europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm](http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm)

EUROBAROMETER 63: Public Opinion in the European Union: First Results (Fieldwork: May-June 2005; Pub. July 2005), European Commission: TNS Opinion & Social

ISAKOV, S. 2002. On the History of the Russian Community in Estonia. – *Diaspora*, 3, 46-77 (vene keeles).

KARJAHÄRM, T. 2003. *Unistus Euroopast*. Tallinn: Argo

KIRCH, A (Ed.) 1997. The Integration of Non-Estonians into Estonian Society: History, Problems and Trends. Tallinn: Estonian Academy Publishers

KIRCH, A. (2004). Eesti Euroopa teel: arenev majanduskeskkond ja uuenevad identiteedid. (Audentes Ülikooli EUI Toimetised, 2. k.), TA Kirjastus, Tallinn

KIRCH, M. and LAITIN, D.D. (Ed-s.) 1994 *Changing identities in Estonia. Sociological Facts and Commentaries*. Tallinn: Estonian Science Foundation

LAURISTIN, M. jt. 2004. Eesti elavik 21. sajandi algul. Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. – *Studia Societatis et Communications I*, Tartu Ülikooli Kirjastus.

Säästev Eesti 21. 2005. Eesti säästva arengu riiklik strateegia. Tallinn.

Uuringu „Integratsiooni monitooring 2005“ aruanne, Tallinn: TLÜ RASI.

WEINRICH, P., SAUNDERSON, W. (Eds.) 2003. *Analysing Identity: Cross-Cultural, Societal and Clinical Contexts*. London and New York: Routledge.

Lisa 1. 2005. a. ISA küsitluslehe küsimused

1V EL seadused reguleerivad turumajandust piisavalt liberaalselt	1 P EL seadused on ranged Eesti liberaalse majanduse jaoks
2V Uued liikmesriigid toovad kaasa suuri muudatusi EL poliitikates (näit põllumajanduses)	2 P Uued liikmesriigid sulanduvad olemasolevasse süsteemi ja EL poliitikad oluliselt ei muutu
3V EL on muutumas bürokraatlikuks organisatsiooniks, mis ei suuda end reformida	3P EL on võimeline arenema ja reformeeruma
4V EL suudab tagada rahu ja stabiilse arengu ning julgeoleku	4P EL ei suuda ära hoida konflikte ja tagada Euroopa stabiilset arengut
5V Töötajate vaba liikumine annab paremaid võimalusi EL liikmesriikides elavatele inimestele	5P Eestis kaasnevad tööjõu vaba liikumisega mitmed probleemid uute töömigrantidega
6V Inimõiguste kaitse on EL-s vajalikul määral tagatud	6P Inimõiguste kaitse on EL-s muutunud pealiskaudseks loosungiks
7V EL-ga liitumine seab ohtu eesti keele ja kultuuri arengu ja säilimise	7P El-ga liitumine tugevdab ja soodustab eesti keele ja kultuuri arengut
8V EL-s on prioriteediks kodanike vabadused ja heaolu	8P Prioriteediks on EL kui riikide liidu ühised eesmärgid
9V EL on liikmesriikide suhtes ülemuslik, ta piirab oluliselt nende iseseisvust ja otsustusõigust	9P EL on riikide ühendus, mis ei piira liikmesriikide otsustusõigust oluliselt
10V Eesti piirlepe Venemaaga tuleks alla kirjutada – see kindlustab Eesti suveräänsust ja julgeolekut	10P Eesti piirlepet Venemaaga ei tohiks alla kirjutada, see nõrgendab Eesti suveräänsust, kuna loobub osast Tartu rahulepinguga määratud territooriumist

Lisa 2 Tabel 1. Eestlaste massiivi regressioonimudelid Euroopa Liidu usalduse (sõltuv tunnus) ning heaolu ja identiteedi indikaatorite (sõltumatud tunnused) prioriteetsuse kohta beeta-koefitsiendi alusel (β -k)

I mudel - vanusegrupp 16-24 aastased		II mudel – kõik vanusrühmad koos		III mudel Lisatud tunnus -riigikorruga rahulolu	
Määrav kordaja 20%	β -k	Määrav kordaja 19 %	β -k	Määrav kordaja 25%	β -k
Ühtekuuluvustunne Euroopaga	0, 329	Ühtekuuluvustunne Euroopaga	0, 364	Ühtekuuluvustunne Euroopaga	0, 317
Rahulolu sissetulekuga	-0, 125	Rahulolu elukvaliteediga	0, 065	Rahulolu Eesti riigikorruga	0, 273
Rahulolu tööga (ei mõjuta)	- 0,053	Rahuolu eluga tervikuna	0, 053	Rahulolu elukvaliteediga	0, 044
Ühtekuuluvustunne Venemaaga (ei mõ-ta)	-0,040	Ühtekuuluvustunne Venemaaga	-0, 030	Ühtekuuluvustunne Venemaaga	-0, 035
Rahulolu eluga tervikuna (ei mõjuta)	-0,058	Rahulolu maj olukorruga (ei mõjuta)	0,041	Ühtekuuluvustunne Eestiga	0, 030
Aastasissetulekute kvintilrühm (ei mõ-ta)	-0,039	Rahuolu sissetulekuga (ei mõjuta)	0,040	Rahulolu maj olukorruga (ei mõjuta)	0, 032
Rahuolu elu-kvaliteediga (ei mõ-ta)	-0,035	Rahuolu tööga (ei mõjuta)	0,029	Rahuolu tööga (ei mõjuta)	0,026
Rahulolu maj olukorruga (ei mõjuta)	-0,030	Aastasissetulekute kvintilrühm (ei mõjuta)	0,021	Rahuolu eluga tervikuna (ei mõjuta)	0,023
Ühtekuuluvustunne Eestiga (ei mõjuta)	0,010	Ühtekuuluvustunne Eestiga (ei mõjuta)	0,020	Aastasissetulekute kvintilrühm (ei mõ-ta)	0, 019
				Rahuolu sissetulekuga (ei mõjuta)	0,002

Tabel 2. Mitte-eestlaste masiivi regressioonimudelid Euroopa Liidu usalduse (sõltuv tunnus) ning heaolu ja identiteedi indikaatorite (sõltumatud tunnused) prioriteetsuse kohta beeta-koefitsiendi alusel (β -k)

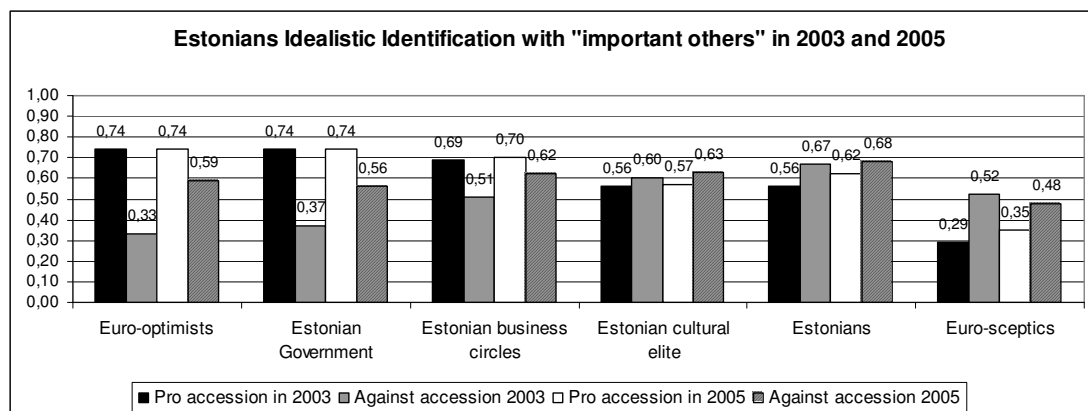
I mudel - vanusegrupp 16-24 aastased		II mudel – kõik vanusrühmad koos		III mudel - lisatud riigikorruga rahulolu	
Määrav kordaja 23%	β -k	Määrav kordaja 19 %	β -k	Määrav kordaja 25%	β -k
Ühtekuuluvustunne Euroopaga	0, 319	Ühtekuuluvustunne Euroopaga	0, 342	Ühtekuuluvustunne Euroopaga	0, 329
Ühtekuuluvustunne Eestiga	0, 195	Ühtekuuluvustunne Eestiga	0, 101	Rahulolu Eesti riigikorruga	0, 257
Rahulolu majand usliku olukorruga (ei mõjuta)	0, 053	Rahuolu eluga tervikuna	0, 053	Ühtekuuluvustunne Eestiga	0, 063
Ühtekuuluvustunne Venemaaga (ei mõ-ta)	-0, 080	Ühtekuuluvustunne Venemaaga	-0, 054	Rahulolu majandus. olukorruga (ei mõjuta)	0, 048
Aastasissetulekute kvintilrühm (ei mõ.ta)	-0,071	Rahulolu majand. olukorruga (ei mõjuta)	0,052	Ühtekuuluvustunne Venemaaga (ei mõ.-ta)	-0, 035
Rahulolu elu-kvaliteediga (ei mõ-ta)	-0,070	Rahulolu sissetulekuga (ei mõjuta)	0,030	Rahulolu eluga tervikuna (ei mõjuta)	0, 015
Rahuolu tööga (ei mõjuta)	-0,030	Aastasissetulekute kvintilrühm (ei mõjuta)	0,009	Rahuolu tööga (ei mõjuta)	0,013
Rahuolu eluga tervikuna (ei mõjuta)	-0,021	Rahulolu elukvaliteediga (ei mõjuta)	0,005	Rahulolu elukvalit.-ga (ei mõjuta)	0,010
Rahulolu sisse-tulekutega (ei mõjuta)	-0,014	Rahuolu tööga (ei mõjuta)	0,002	Aastasissetulekute kvintilrühm (ei mõ.ta)	0, 010
				Rahuolu sissetulekuga (ei mõjuta)	0,008

ESTONIA: Estonia Before and After the EU Referendum

The article focuses on the problem of identity before and after Estonia's integration in the European Union. We empirically examined the attitudes of the urban population of Estonia towards accession to the European Union. Data were gathered during the European Union enlargement process in Estonia, some months before the EU referendum held on 14 September 2003. New data were gathered in May and September 2005. The identity structure analysis data (from 1993-95 and 2000-05 on ground of Peter Weinreich ISA-test) demonstrate common trends in the changes of the identity of Estonian people.

Comparison of study results from years 2003 and 2005 broadly refer to the growing positive trend of identification with EU dimensions – people see among positive “important others” people and institutions related to EU. Concerning the results from the latest study (see Fig 5) we can say that people who in general support Estonia's belonging to the EU identify themselves largely with the Estonian Government, more than with local business circles or with the cultural elite.

Fig.5. Estonians idealistic identification with “important others” in 2003 and 2005

Due to the Estonia's EU membership, a European dimension is becoming a part of Estonians' self-perception, accompanied by increasing ties with European institutions. It is quite likely that European common identity, as a new supranational identity perceived by Estonians, will have great influence on the self-determination of the inhabitants of Estonia.